

TÜRKİYE'DE İLKÖĞRETİME KATILIM VE OKULA GİDEMİYEN ÇOCUKLAR*

Yüksel KAVAK**

Hüseyin ERGEN***

Özet

Bu çalışmanın amacı; Türkiye'deki zorunlu eğitim çağındaki çocukların ilköğretime katılım düzeyleri ve eğilimleri ile okul dışında kalmış çocukların sayısal boyutlarını ortaya koymak ve bu bulgulara dayalı olarak, çocukların eğitim hakkını kullanma düzeyleri konusunda bir değerlendirme yapmaktır. Gelişen noktada, zorunlu eğitim yaş grubundaki tüm çocukların eğitime kavuşturulması hedefine henüz ulaşamamış, kız çocuklarının daha fazla ihmal edildiği sonucuna varılmıştır. Geriye kalan yaklaşık %10'luk bir hedef kitlenin (özellikle çalışan çocuklar, sokak çocukları, göçerler, özürli çocuklar, kentsel ve kırsal kesimdeki yoksul aile çocukları vb.) eğitime kavuşturulmasının diğer gruplardan daha güç ve maliyetinin daha yüksek olması beklenmekte olup; çözüm önerileri getirilmektedir.

Anahtar Sözcükler: İlköğretim, zorunlu eğitim, net okullaşma oranı, brüt okullaşma oranı, okul dışı kalan çocuklar, ilköğretimde cinsiyet farklılığı

1- Sorun:

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'yle eğitim, "her çocuğun doğuştan getirdiği bir hak" olarak ilan edilmiş ve eşitlik ilkesi çerçevesinde tüm çocuklara sağlanması, yaşama eşit bir başlangıç için etkili bir yol olarak görülmüştür. Bu hak, uluslararası topluluk tarafından da 1948 yılından günümüze çeşitli sözleşmelerle taahhüt altına alınmıştır. Tüm çocukların eğitim haklarından yararlanması ve en azından temel eğitim düzeyinde bir eğitim görmesi ilke olarak benimsenmiştir.

Çocukların eğitim haklarını düzenleyen uluslararası belgeler şu anahtar kavramları vurgulamaktadır (Gülmez, 1994; Akıllıoğlu, 1995):

- İlköğretimin parasız ve zorunlu olması (*İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Öğretim Alanında Ayrımcılığa Karşı Savaşım Sözleşmesi, Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi, Çocuk Hakları Sözleşmesi*),
- Yasayla konulmuş öğrenim yükümlülüğünün yerine getirilmesini izleme, (*Öğretim Alanında Ayrımcılığa Karşı Savaşım Sözleşmesi*),

* Bu makale yazarların 3-4 Aralık 2004 tarihlerinde Türk Eğitim Derneği tarafından Ankara'da düzenlenen "Eğitimde Yeni Ufuklar II: Eğitim Hakkı ve Okula Gidemeyen Çocuklar" Sempozyumunda sunmuş oldukları bildirinin güncellenmiş halidir. TÜİK tarafından sağlanan nüfus projeksiyonları güncellendiğinden ve MEB'den yeni öğrenci sayıları elde edildiğinden; bildiride yer alan oranlar 2000 yılından itibaren değişmiştir.

** Prof. Dr.; Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi

*** Yrd. Doç. Dr.; Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi

◆ Yüksel Kavak / Hüseyin Ergen

- Okula düzenli devamı sağlama ve okul terklerini azaltma (*Çocuk Hakları Sözleşmesi*),
- Eğitimde fırsat eşitliğini sağlama.

Yukarıdaki konulara ek olarak; ilköğretimde evrenselleşmeyi başarmak ve eğitimde cinsiyet eşitliğini sağlamak Binyıl Kalkınma Hedefleri arasında yer almaktadır (UNDP, 2003). HİE (Herkes İçin Eğitim) 1990 Dünya Eğitim Beyannamesi'nde (HİE, 1990); 2000 yılına kadar ilköğretime erişme ve eğitimi tamamlama olgusunun evrenselleştirilmesi, en acil öncelik olarak kızların ve kadınların eğitime erişebilirliğini sağlama, yeterli hizmet sunulamayan gruplara – yoksullar, işçi çocukları, sokak çocukları, kırsal alanlardaki nüfus, göçebeler vb.- önem vermek ve özürülülerin eğitime erişebilirliğinde eşitlik sağlanması öngörülmektedir. Bu konferanstan on yıl sonra, HİE 2000 Dünya Eğitim Forumu'nda ise (UNESCO, 2000); 2005 yılına kadar, ilk ve ortaöğretimde cinsiyet farklılıklarını ortadan kaldırmak ve 2015 yılına kadar tüm eğitim kademelerinde cinsiyet eşitliğini başarmak, tüm çocukların – özellikle kız çocuklarının- 2015 yılına kadar, ücretsiz, zorunlu ve kaliteli eğitime erişimlerini sağlamak hedeflenmiştir.

Türkiye'nin ilköğretimi tüm çocuklara yaygınlaştırmaya yönelik girişimlerinin başlangıcı Cumhuriyetin başlangıç yılına kadar uzanmakta ve 1924 Anayasası'na dayanmaktadır. Diğer taraftan, uluslar arası topluluk tarafından benimsenen ve taahhüt altına alınan, ilköğretimle ilgili küresel ilke ve hedefler ulusal mevzuatla da garanti altına alınmıştır. Bu bağlamda; ilköğretimin zorunlu ve ücretsiz olması, eğitimin fırsat eşitliği temeline dayalı olarak yürütülmesi, hem Anayasa'da (1961 ve 1982) hem de Millî Eğitim Temel Kanunu (1973) ve İlköğretim ve Eğitim Kanunu'nda (1961) yer almıştır.

Planlı dönemin başlangıcından günümüze ilköğretimi yaygınlaştırmaya yönelik gelişmelerden bazı satırbaşları şöyledir:

- II. BYKP (1968-72) : 1971-72 yılında, ilköğretimin ilkokul çağındaki tüm nüfusu kapsamı öngörülmüştür.
- III. BYKP (1973-77)-(1469. Paragraf): Sekiz yıllık temel eğitimin birinci dönemi 1977'de çağ nüfusunun %100'ünü kapsayacaktır.
- IV. BYKP (1979-83): III. BYKP döneminde de hedefe erişilememiştir. İlkokul için, 1983-84 okullaşma hedefi %100'dür.
- V. BYKP (1985-89)-(541. Paragraf): İlkokullarda okulsuzluk sorunu çözümlenmiş olduğundan, hedef ikili eğitim oranını azaltmak olacaktır.
- VI. BYKP (1990-94)-(802. Paragraf): Çağ nüfusunun tamamına yakını okullaştırılmış olan ilkokullarda niteliğin yükseltilmesi çalışmalarına devam edilecektir.
- VII. BYKP (1996-2000): 8 yıllık eğitime geçiş ve 2000-2001 öğretim yılı için %100 okullaşma hedeflenmektedir.
- VIII. BYKP (2001-2005): İlköğretimde %97.6'dan %100'e ulaşılacaktır.

Kalkınma planlarında görüldüğü gibi; 1970'lerde başlayan ilköğretimin tüm çocuklara yaygınlaştırılması hedefi her plan döneminde gündemde olmuş, ancak "okul dışında kalan çocuklar" sorunu ve bu sorunun boyutları hemen hiç irdelenmemiştir. Örneğin; ilkokullarda (5 yıl) okulsuzluk sorununun çözümlendiği belirtilen beşinci plan döneminin başlangıcında (1984-85) yaklaşık 750 bin çocuk, altıncı plan dönemi içinde (1993-94) ise 600 bin çocuk okul dışında bulunuyordu. 1970'lerden bu-

güne yaklaşık 35 yılın sonunda Türkiye’nin gündeminde yine ilköğretimin tüm çocuklara yaygınlaştırılması ve fırsat eşitliği içinde sunulmasına yönelik kampanyalar bulunmaktadır.

Son 15 yıl içinde uygulamaya konulan çeşitli projelerin (Millî Eğitimi Geliştirme Projesi, Temel Eğitim Programı ve Projeleri, AB Temel Eğitimi Destekleme Programı) önemli bir boyutu “ilköğretime tüm çağ nüfusuna yaygınlaştırmak” olmuştur. Bu projelerden Temel Eğitim Programı ve AB Temel Eğitimi Destekleme Programı halen devam etmekte olup, aynı amaca yönelik etkinlikler sürmektedir.

Diğer taraftan, HİE Dünya Eğitim Forumu sonuç bildirgesinde yer alan “2005 yılına kadar, ilk ve ortaöğretimde cinsiyet farklılıklarını ortadan kaldırma” hedefi Türkiye’yi son iki yılda daha yoğun kampanyalara götürmüştür. Bunlardan en geniş kapsamlısı “Haydi Kızlar Okula” projesidir. Ayrıca, çeşitli sivil toplum örgütleri de okulsuz çocuk kalmaması yönünde çabalarını yoğunlaştırmışlardır.

Ülkemizde, geçmişte ilköğretime katılıma ilişkin durum ve eğilimi gösteren okullaşma oranları, ilgili kurumlar tarafından (DPT, TÜİK ve MEB), genellikle brüt okullaşma oranları olarak verilmekte idi. Özellikle yaş gurubu nüfusuna ilişkin tartışmalar yaşanmakla birlikte 2000 yılından bu yana net okullaşma oranları da yayınlanmaya başlamıştır. Brüt okullaşma oranları, hangi yaşta olursa olsun ilköğretimdeki toplam öğrenci sayısına dayanması nedeniyle, gerçek durumu yansıtmaktan uzak kalabilir. Özellikle okula geç başlama veya sınıf tekrar oranının yüksek olduğu sistemlerde bu oranlar yüksek çıkma eğilimindedir. Oysa, eğitim sistemine katılımı daha gerçekçi bir biçimde yansıtmaya ve okul dışında kalan çocuk sayısını hesaplamaya elvermesi nedeniyle net okullaşma oranlarının kullanılması daha gerçekçi bir yaklaşım olur.

Yukarıda da belirtildiği gibi, ülkemizde net okullaşma oranları göstergesi yeni kullanılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda, okul dışında kalan çocuk sayılarının hesaplanabilmesi için ilköğretim kademesindeki net okullaşma oranlarına ilişkin analizlere gereksinim bulunmaktadır. Bu analizlerin sonucunda, Türkiye’nin gerek uluslararası taahhütlerini gerekse ulusal mevzuatın gereklerini yerine getirme derecesi hakkında daha kapsamlı bir değerlendirme yapmak mümkün olacaktır.

İşte bu araştırma, ilköğretime katılım düzeyi ve okul dışında kalmış çocukları saptamaya yönelik bir çabadır. Böyle bir çaba, ilköğretime geliştirmeye ve ilköğretime tüm çağ nüfusuna yaymaya yönelik çabaların da başlangıç noktasıdır. Çünkü, hedef kitlenin belli olmadığı bir ortamda strateji geliştirmek mümkün olamayacaktır. Bu çalışmanın, eğitim politikacıları ve planıcıları için bir başlangıç noktası oluşturması düşünülmektedir.

2- Araştırmanın Amacı

Araştırmanın genel amacı; Türkiye’deki zorunlu eğitim çağındaki çocukların ilköğretime katılım düzeyleri ve eğilimleri ile okul dışında kalmış çocukların sayısal boyutlarını ortaya koymak ve bu bulgulara dayalı olarak, çocukların eğitim hakkını kullanma düzeyleri konusunda bir değerlendirme yapmaktır. Bu çerçevede, şu sorulara yanıt aranmıştır:

- İlköğretime erişimin bir ölçüsü olarak, ilköğretime başlangıç yaşındaki çocukların ilköğretime başlama durumları (yeni kayıt oranları) nasıldır? İlköğretime başlama, cinsiyetlere göre nasıl bir dağılım göstermektedir?

◆ Yüksel Kavak / Hüseyin Ergen

- İlköğretime katılımın bir ölçüsü olarak, ilköğretimdeki okullaşma oranları (brüt ve net) nasıldır? Katılım düzeyi, cinsiyet, yıllar (1997-2005), kırsal-kent, bölgeler ve illere göre nasıl bir dağılım göstermektedir?
- Zorunlu eğitim çağındaki çocuklardan okul dışında kalan çocukların sayısal boyutu nasıldır? Okul dışında kalan çocukların sayıları, cinsiyet ve yıllara göre nasıl bir eğilim izlemiştir?

3- Yöntem

Araştırma, genelde nicel analizlere dayalı olarak yürütülmüştür. Temel veri kaynakları; TÜİK nüfus projeksiyonları, millî eğitim istatistikleri ve MEB eğitim istatistikleridir. Bu verilere dayalı analizlerle; yeni kayıt oranları, okullaşma oranları ve okul dışında kalan çocuk sayıları elde edilmiştir. Ayrıca, TNSA (Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması) - 2003 sonuçları kullanılmıştır. Analizlerde, temel olarak, sekiz yıllık zorunlu eğitimin başlangıç yılı olan 1997 yılı ile 2005 yılları arasındaki dönem, cinsiyet, ilköğretim yaş grubu olarak 6-13 yaş grubu odağa alınmıştır. Bazı durumlarda, bölgesel ve il düzeyinde verilere de ulaşılmıştır.

4. Bulgular

4.1. İlköğretime Yeni Kayıt Oranları (6 yaş)

Öncelikle, çocukların ilköğretime erişebilme düzeyinin saptanması gerekir. İlköğretime erişebilme düzeyini gösteren iki gösterge bulunmaktadır. Bunlar brüt ve net yeni kayıt oranıdır. Bunlardan net yeni kayıt oranı; ilköğretime başlangıç yaşındaki çocuklardan ne kadarının ilköğretime başlama fırsatı bulabildiğini gösterir. Brüt yeni kayıt oranı ise, hangi yaşta olursa olsun, ilköğretim birinci sınıfa kayıt olan tüm çocukları kapsar ve ilköğretim birinci sınıflar için sağlanan kapasiteleri yansıtır.

Sorunun Başlangıç Noktası

2003-2004 öğretim yılında yeni kayıt olan öğrenci sayıları ve DİE 6 yaş nüfus projeksiyonu dikkate alınarak yapılan hesaplamada, ilköğretime brüt yeni kayıt oranı %95.1'dir. Bu oran erkeklerde %97,5, kızlarda %92,6'dır. Bu hesaplama, yeni kayıt olan öğrencilerin tümünü dikkate alması nedeniyle "net yeni kayıt oranı"ndan daha yüksek çıkma eğilimindedir ve birinci yıl öğrencileri için sağlanan kapasiteleri yansıtır.

Net yeni kayıt oranlarını hesaplamak için gerekli "tek yaşa göre yeni kayıt sayıları" yayımlanmamaktadır. Bununla birlikte, tek yaşa göre okullaşma oranını hesaplayarak okula başlangıç yaşındaki çocuklardan ne kadarının okula başlayabildiği konusunda daha yaklaşık bir bilgiye ulaşma olanağı bulunmaktadır. Buradaki sınırlılık ise, 6 yaşındaki çocukların tamamının birinci sınıfta olmayacağıdır.

Tablo 1, 6 yaş grubunun (tek yaşa göre) okullaşma oranını vermektedir. Tablo 1'e göre; 2005-2006 öğretim yılında 6 yaşındaki çocukların okullaşma oranı %83.8'dir. Söz konusu oran erkekler için %84.6, kızlar için %82.9'dur. Son dokuz yıllık eğilimler incelendiğinde; 6 yaşındaki çocuklarla ilgili okullaşma oranının %81 ile 85 arasında seyrettiği gözlenmektedir. Söz konusu gösterge 1990'ın başlangıcından bu yana ele alındığında da benzer eğilim izlenmektedir. Bu bağlamda, söz konusu göstergeye ilişkin sınırlılıklar dikkate alındığında, son 9 yıldan günümüze, çoğunluğu kızlar olmak üzere, 6 yaşındaki çocukların her yıl yaklaşık %15'inin okula başlayamadığını söyleyebiliriz. Hiç kuşkusuz böyle bir bulgu, bu çocukların daha sonraki yıllarda hiç oku-

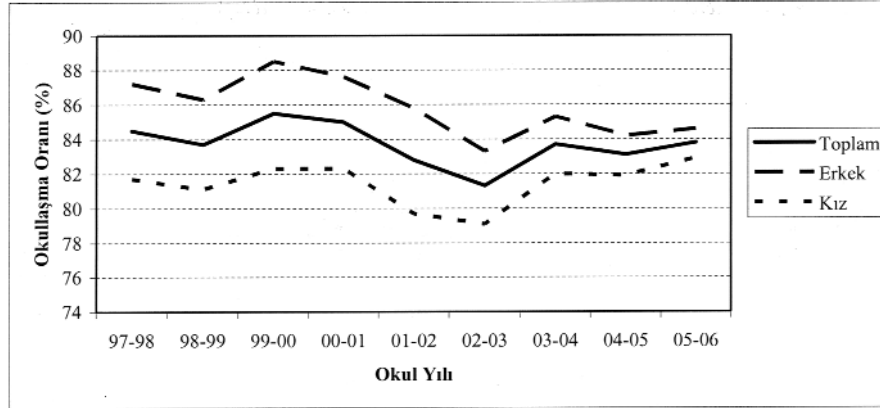
la devam etmeyecekleri anlamına gelmez, ancak, bu bulgu, okul dışında kalma olasılığının ilk sinyali olarak algılanmalıdır.

Tablo 1: İlköğretimde 6 Yaş Okullaşma Oranları (1997-98 / 2005-06)

Öğretim Yılı	6 Yaş Kayıtlı Öğrenci Sayısı (1000 kişi)			6 Yaş Nüfus Projeksiyonu (1000 kişi)			Okullaşma Oranı (%)		
	Toplam	Erkek	Kız	Toplam	Erkek	Kız	Toplam	Erkek	Kız
1997-98	1.091	574	517	1.292	659	633	84,5	87,2	81,7
1998-99	1.110	582	527	1.325	675	650	83,7	86,3	81,1
1999-00	1.158	611	547	1.355	690	665	85,5	88,5	82,3
2000-01	1.175	616	563	1.382	703	679	85,0	87,6	82,3
2001-02	1.161	612	549	1.402	713	689	82,8	85,8	79,7
2002-03	1.146	598	548	1.410	718	692	81,3	83,3	79,1
2003-04	1.190	618	573	1.422	724	698	83,7	85,3	82,0
2004-05	1.189	614	575	1.431	729	702	83,1	84,2	81,9
2005-06	1.199	617	582	1.431	729	702	83,8	84,6	82,9

Kaynaklar:

- 1- DİE, Millî Eğitim İstatistikleri: Örgün Eğitim 1997-98, 1998-99, 1999-2000.
- 2- MEB, Sayısal Veriler 2000-01, 2001-02, 2002-03, 2003-2004, 2004-05. <<http://sgb.meb.gov.tr>>.
- 3- MEB, Türkiye Eğitim İstatistikleri 2005-06. <<http://sgb.meb.gov.tr>>.
- 4- DİE Demografi İstatistikleri Şubesi, Yayınlanmamış nüfus projeksiyonları, Mayıs 2004, (1997-1999).
- 5- TÜİK, Demografi İstatistikleri Şubesi, Tek yaşlara göre nüfus projeksiyonları, Kasım 2006. (2000-2005) <<http://www.tuik.gov.tr>>. (revize edilmiş veriler).



Şekil 1: İlköğretimde 6 Yaş Okullaşma Oranları (1997-98 / 2005-06).

Kaynak: Tablo 1.

Her iki veri türü (İlköğretim brüt yeni kayıt oranı ve 6 yaş okullaşma oranı) birlikte değerlendirildiğinde; ilköğretime başlangıç yaşındaki çocuklarımızın, çoğunluğu kız olmak üzere, bir bölümünün (70 000 ile 220 000 arasında), başlangıç yaşında ilköğretime erişebilme fırsatını yakalayamadıkları söylenebilir. İşte, ilköğretimin tüm çocuklara yaygınlaştırılmaması ya da çocukların bir bölümünün okul dışında kalma sorununun başlangıç noktası burasıdır.

4.2. İlköğretimde Okullaşma Oranları:

Okullaşma oranları, eğitim göstergeleri arasında en sık kullanılan göstergedir. Eğitim çağındaki çocukların, çeşitli düzeydeki eğitim kademelerine katılım eğilimlerini ve buna dayalı olarak ulusların eğitim alanındaki çabalarını yansıtır. Okullaşma oranları, ihtiyaçlar doğrultusunda; eğitim kademeleri, cinsiyet, eğitim türleri, kırsal-kentsel kesim ve bölgelere göre hesaplanabilmektedir. Hesaplama türlerine göre; genel, brüt ve net okullaşma oranları ile tek yaşa göre okullaşma oranları hesaplanabilir. Bu çalışmada, ilköğretim için brüt (BOO), net (NOO) ve tek yaşa göre okullaşma oranları ele alınacaktır (Tanım ve teknik açıklamalar için Eke bakınız).

4.2.1. Brüt Okullaşma Oranları (BOO):

Tablo 2, ilköğretimde yıllara ve cinsiyete göre brüt okullaşma oranının dağılımını vermektedir. Dağılımlar incelendiğinde ilköğretimdeki BOO, 2005-2006 öğretim yılında %95.6'dır. Bu oran, erkeklerde %98.8, kızlarda %92.2'dir. 1997-98 öğretim yılından günümüze eğilimler incelendiğinde, BOO'nun %89,6'dan %99,1'e kadar yükseldiği, 2001-2002 öğretim yılından itibaren düşüş eğilimine girildiği, 2005-2006 öğretim yılından itibaren yine yükselme eğilimi gözlenmektedir. 2001-2004 yılları arasındaki eğilimin, okula geç başlama ve sınıf tekrar oranlarındaki azalmalardan etkilendiği söylenebilir.

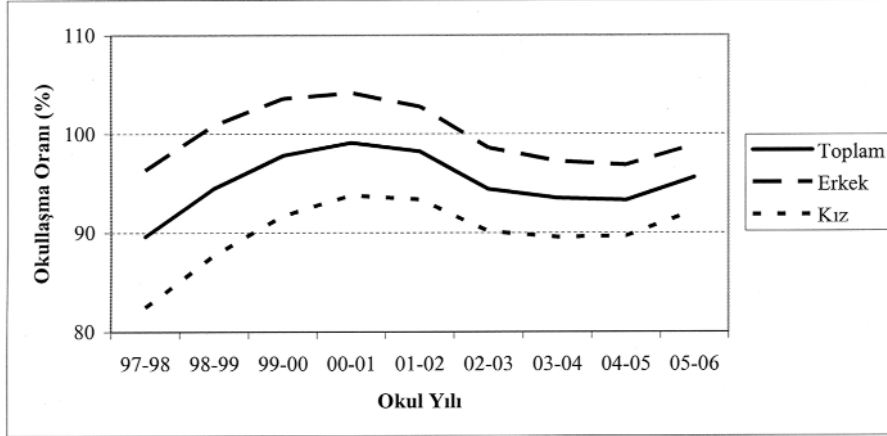
İlköğretimde BOO, ilköğretim kademesindeki okul kapasitelerini yansıtmaması bakımından anlamlıdır. Ancak, ilköğretim yaş grubundaki çocukların ilköğretime katılım düzeyini görebilmek için NOO'nun incelenmesi gerekir.

Tablo 2: İlköğretimde Brüt Okullaşma Oranları (1997-98 / 2005-06).

Öğretim Yılı	Toplam Kayıtlı Öğrenci Sayısı (1000 kişi)			6-13 Yaş Grubu Nüfus Projeksiyonları (1000 kişi)			Brüt Okullaşma Oranı (%)		
	Toplam	Erkek	Kız	Toplam	Erkek	Kız	Toplam	Erkek	Kız
1997-98	9.085	5.001	4.084	10.142	5.192	4.950	89,6	96,3	82,5
1998-99	9.609	5.248	4.361	10.172	5.202	4.970	94,5	100,9	87,7
1999-00	10.029	5.429	4.600	10.256	5.241	5.015	97,8	103,6	91,7
2000-01	10.288	5.522	4.767	10.383	5.300	5.084	99,1	104,2	93,8
2001-02	10.343	5.521	4.822	10.536	5.372	5.164	98,2	102,8	93,4
2002-03	10.112	5.377	4.735	10.710	5.455	5.253	94,4	98,6	90,1
2003-04	10.171	5.387	4.784	10.884	5.541	5.341	93,5	97,2	89,6
2004-05	10.299	5.440	4.859	11.039	5.617	5.419	93,3	96,9	89,7
2005-06	10.674	5.616	5.058	11.165	5.682	5.484	95,6	98,8	92,2

Kaynaklar:

- 1- DİE, *Milli Eğitim İstatistikleri: Örgün Eğitim 1997-98, 1998-99, 1999-2000.*
- 2- MEB, *Sayısal Veriler 2000-01, 2001-02, 2002-03, 2003-2004, 2004-05.* <<http://sgb.meb.gov.tr>>.
- 3- MEB, *Türkiye Eğitim İstatistikleri 2005-06.* <<http://sgb.meb.gov.tr>>.
- 4- DİE Demografi İstatistikleri Şubesi, *Yayımlanmamış nüfus projeksiyonları*, Mayıs 2004, (1997-1999).
- 5- TÜİK, *Demografi İstatistikleri Şubesi, Tek yaşlara göre nüfus projeksiyonları*, Kasım 2006. (2000-2005) <<http://www.tuik.gov.tr>>.



Şekil 2: İlköğretimde Brüt Okullaşma Oranları (1997-98 – 2005-06).

Kaynak: Tablo 2.

4.2.2. Net Okullaşma Oranları (NOO):

NOO, belli bir yaş grubunda gerçekleşen okullaşma oranını yansıtır. İlköğretim açısından ele alındığında, ilköğretim çağındaki (6-13 yaş grubu) çocuklardan ilköğretim kurumlarına kayıtlı olanların yüzdesini gösterir (Kavak, 1998).

Tablo 3’te, ilköğretimdeki NOO görülmektedir. Söz konusu tablo incelendiğinde, 2005-2006 öğretim yılında ilköğretimdeki NOO’nun %90,5 olduğu gözlenmektedir. Bu oran erkeklerde %93,0, kızlarda %87,8’dir. DİE verileri ise (2004 yılı); sırasıyla, %89,7, %92,6 ve %86,6’dır.

Tablo 3: İlköğretimde Net Okullaşma Oranları (1997-98 / 2005-06).

Öğretim Yılı	6-13 Yaş Kayıtlı Öğrenci Sayısı (1000 kişi)			6-13 Yaş Grubu Nüfus Projeksiyonları (1000 kişi)			Net Okullaşma Oranı (%)		
	Toplam	Erkek	Kız	Toplam	Erkek	Kız	Toplam	Erkek	Kız
1997-98	8.601	4.689	3.912	10.142	5.192	4.950	85,2	90,7	79,3
1998-99	9.094	4.923	4.171	10.172	5.202	4.970	89,9	95,2	84,3
1999-00	9.619	5.171	4.448	10.256	5.241	5.015	94,3	99,2	89,1
2000-01	9.868	5.264	4.604	10.383	5.300	5.084	95,5	99,9	90,9
2001-02	9.952	5.284	4.667	10.536	5.372	5.164	95,1	99,1	90,9
2002-03	9.742	5.154	4.588	10.710	5.455	5.253	91,8	95,3	88,1
2003-04	9.816	5.176	4.641	10.884	5.541	5.341	90,8	94,1	87,4
2004-05	9.895	5.200	4.694	11.039	5.617	5.419	90,4	93,4	87,3
2005-06	10.024	5.244	4.780	11.165	5.682	5.484	90,5	93,0	87,8

Kaynaklar:

1- DİE, Millî Eğitim İstatistikleri: Örgün Eğitim 1997-98, 1998-99, 1999-2000.

2- MEB, Sayısal Veriler 2000-01, 2001-02, 2002-03, 2003-2004, 2004-05. <<http://sgb.meb.gov.tr>>.

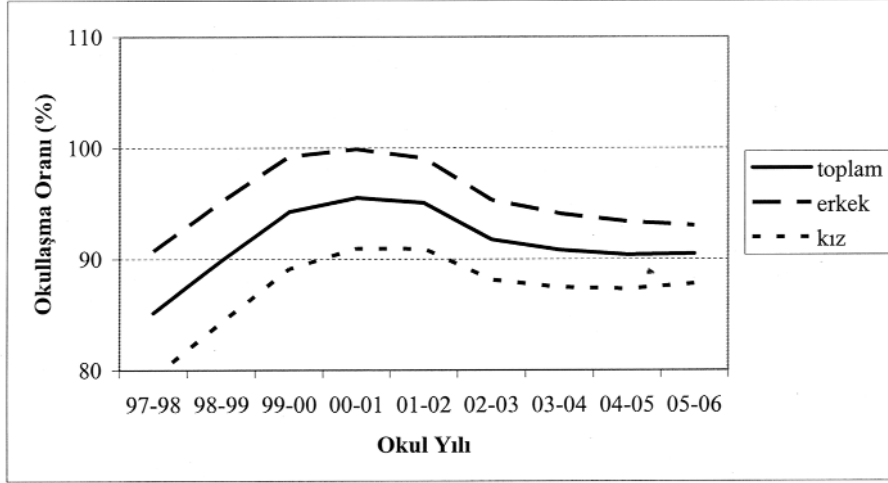
3- MEB, Türkiye Eğitim İstatistikleri 2005-06. <<http://sgb.meb.gov.tr>>.

4- DİE Demografi İstatistikleri Şubesi, Yayımlanmamış nüfus projeksiyonları, Mayıs 2004, (1997-1999).

◆ Yüksel Kavak / Hüseyin Ergen

5- TÜİK, Demografi İstatistikleri Şubesi, Tek yaşlara göre nüfus projeksiyonları, Kasım 2006. (2000-2005) <<http://www.tuik.gov.tr>>.

Not: Düzeltme faktörü kullanılmıştır. (Bknz. EK).



Şekil 3: İlköğretimde Net Okullaşma Oranları (1997-98 – 2005-06).

Kaynak: Tablo 3.

NOO'na ilişkin olarak yapılmış çalışmaların karşılaştırmalı bir tablosu aşağıda yer almaktadır (Tablo 4). Aynı yılı (2003-2004) dikkate alan verilere göre, TÜİK analizleri en yüksek değeri göstermektedir. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü'nün 2003 yılına ilişkin verileri ise (TNSA-2003, 2004) diğer hesaplamalardan daha düşük görünmektedir. her iki hesaplamadan da daha düşük görünmekte olup; toplamda %88,8, erkeklerde %90,6 ve kızlarda %87,0'dır. Dikkat çeken başka bir bulgu; TÜİK hesaplamalarında kız çocuklarındaki oranın %3-4 civarında daha yüksek çıkmasıdır.

Tablodaki veriler karşılaştırıldığında, özellikle TÜİK ve MEB verileri arasındaki farklılık dikkati çekmektedir. Yazarlar tarafından yapılan hesaplamalar MEB verilerine daha yakın görünmektedir. TÜİK hesaplamalarında kullanılan temel veriler (nüfus projeksiyonu ve yaş grubuna göre öğrenci sayıları) bilinmediği için, farklılığın kaynağı konusunda net bir görüş ortaya koymak kolay değildir. Ancak söz konusu farklılığın kaynağının hem farklı nüfus projeksiyonu kullanımı hem de TÜİK ile MEB kaynaklarındaki veri farklılıkları olabilir. Bu durumun, öncelikle, nüfus projeksiyonları konusunda kurumlar arasındaki işbirliğinin yetersizliğine işaret ettiği düşünülmekte, ayrıca, okullaşma oranlarına ilişkin teknik tanım ve ayrıntılar konusunda bir ortak anlayışın oluşması gerekmektedir.

Tablo 4: İlköğretim Net Okullaşma Oranlarına İlişkin Karşılaştırmalı Sonuçlar (2003-2004)

Veri Kaynağı	Net Okullaşma		
	Toplam	Erkek	Kız
MEB	90,2	93,4	86,9
TÜİK	91,9	93,6	90,2
TNSA-2003	88,8	90,6	87,0
UNDP	89,0
Kavak ve Ergen	90,8	94,1	87,4

Kaynaklar:

- 1- MEB, *Türkiye Eğitim İstatistikleri 2005-2006*, 2006.
- 2- TÜİK, *Milli Eğitim İstatistikleri 2001-02*, Mayıs 2004.
- 3- TNSA-2003: H.Ü. Nüfus Etütleri Enstitüsü *Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması*, 2004.
- 4- UNDP, *Human Development Repor 2006*, 2006.

Öğrenci Sayılarındaki Eğilimler:

Okullaşma oranlarının yanında, öğrenci eğilimlerine ilişkin olarak, yıllara göre öğrenci sayılarındaki değişimler incelendiğinde (Tablo 5); kız ve erkek öğrenci sayılarındaki artış ve azalışlar daha net bir biçimde izlenebilmektedir. Bu bağlamda, kızlardaki artış oranları her yıl erkeklerden daha yüksek olmuştur. Öte yandan hem kız hem de erkek öğrenci sayılarında bir önceki öğretim yılına göre, 2002-2003 öğretim yılında azalma olmuş, öğrenci sayıları, izleyen yıllarda yine artış eğilimine girmiştir.

NOO, öğrenci sayılarındaki değişimler ve eğitimde cinsiyet farklılığı indeksinin 0,86’ dan 0,92’ ye yükselmesi; ilköğretimdeki kız ve erkek öğrenci dengelerinin kızların lehine geliştiğini, ancak cinsiyetler arasındaki açığın hala devam ettiğini göstermektedir.

Öğrenci sayılarının öğretim yılı başı itibariyle hesaplandığı göz önüne alınırsa, okullaşma oranlarının en yüksek olduğu 2000-2001 dönemi verilerinin ekonomik krizin hemen öncesine ilişkin olduğu ifade edilebilir. İzleyen iki yılda gözlenen düşüş, kriz öncesinde yaşanan ekonomik yükseliş döneminin kazanımlarının bir kısmının kaybedildiği anlamına geliyor olabilir. Burada dikkate değer olan husus, krizden önce erkek çocukların etkileniyor olmasıdır. Yani, okullaşma oranları açısından ailenin sosyo-ekonomik yapısının kızlar aleyhine olan genel etkisi, ekonomik kriz döneminin hemen ertesinde erkek çocuklar aleyhine dönmüştür. Bunun nedeni ailenin acil ekstra gelir ihtiyacı olarak açıklanabilir. Önce erkek çocuklar okuldan alınacaktır, çünkü onların gelir getirecek bir işte çalışma olasılıkları kızlarınkine göre daha yüksektir. Okulun düşük maliyetini bile karşılayamayan ailelerde, kız çocuklarının okuldan ayrılması da olasıdır. Her iki cinsiyet için düşüş olurken, erkeklerdeki düşüş daha yüksek olmuş, bu da kızlar ve erkekler arasındaki okullaşma oranları açığının kapanmasında önemli bir faktör olmuştur (Funkhouser, 1999; Thomas ve diğerleri, 2004; Ergen, 2004).

Dünyadaki gelişmekte olan ülkeler, sistemlerinin meşruluğunun bir ispatı olarak, okullaşma oranlarını, özellikle de kız okullaşma oranlarını yükseltmek için önemli çabalar içine girmektedirler. Kız-erkek açığının kapanması, tüm dünyada (Bangladeş, İran, Hindistan, Çin, Güney Amerika ve Kuzey Afrika) gözlenen bir gelişmedir (Ilon, 1998).

◆ Yüksel Kavak / Hüseyin Ergen

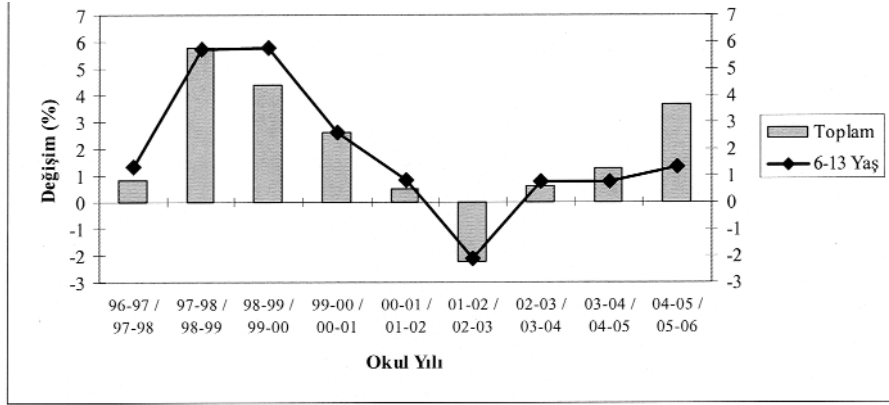
Türkiye de, bu trendin içinde yer alma yolunda, çabalarının sonucunu bir ölçüde almış görünmektedir. Eğilim, bu açığın %7'nin altına düştükten sonra giderek kapanacağı şeklinde bir beklentiyi ifade edilebilir kılmaktadır. Nitekim, 2005-06 öğretim yılında bu açık %6,1'e düşmüştür.

Tablo 5: İlköğretimdeki Öğrenci Sayılarındaki Değişimler (1997-98 / 2005-2006) (%).

Yıllar	Toplam Kayıtlı Öğrenci Sayısı			6-13 Yaş Kayıtlı Öğrenci Sayısı		
	Toplam	Erkek	Kız	Toplam	Erkek	Kız
1996-97 / 1997-98	0,8	0,9	0,7	1,4	1,6	1,1
1997-98 / 1998-99	5,8	4,9	6,8	5,7	5,0	6,6
1998-99 / 1999-00	4,4	3,4	5,5	5,8	5,0	6,6
1999-00 / 2000-01	2,6	1,7	3,6	2,6	1,8	3,5
2000-01 / 2001-02	0,5	0,0	1,2	0,8	0,4	1,4
2001-02 / 2002-03	-2,2	-2,6	-1,8	-2,1	-2,5	-1,7
2002-03 / 2003-04	0,6	0,2	1,0	0,8	0,4	1,1
2003-04 / 2004-05	1,3	1,0	1,6	0,8	0,5	1,2
2004-05 / 2005-06	3,6	3,2	4,1	1,3	0,8	1,8

Kaynaklar:

- 1- DİE, *Millî Eğitim İstatistikleri: Örgün Eğitim 1997-98, 1998-99, 1999-2000.*
- 2- MEB, *Sayısal Veriler 2000-01, 2001-02, 2002-03, 2003-2004, 2004-05.* <<http://sgb.meb.gov.tr>>.
- 3- MEB, *Türkiye Eğitim İstatistikleri 2005-06.* <<http://sgb.meb.gov.tr>>.



Şekil 4: İlköğretimde Kayıtlı Öğrenci Sayılarındaki Değişimler (1997-98 / 2005-06).

Kaynak: Tablo 5.

Kır-kent dağılımı:

NOO'nda bir başka analiz boyutu da kır-kent dağılımıdır. Konuyla ilgili temel veri kaynağı TNSA-2003'tür. Söz konusu dağılımlara göre (TNSA-2003, 2004, s.26); 2003 yılında kırsal kesimdeki NOO %85,9, kentsel kesimdeki NOO ise %90,3'tür. Kentsel kesimde cinsiyetler arasında belirgin bir farklılık görülmezken, kırsal kesimde kızların NOO %82,8'e düşmektedir.

Bölgesel dağılım:

NOO bölgesel düzeyde ele alındığında (TÜİK, Ağustos 2004), 2001-2002 öğretim yılı verilerine göre, en düşük okullaşma oranları, Doğu Anadolu (%78,6), Güneydoğu Anadolu (%85,2) ve Karadeniz (%86,6), bölgelerinde gözlenmektedir. Söz konusu oranlar, kızlarda daha düşük değerler göstermektedir (Karadeniz, %86,0; Güneydoğu Anadolu, %78,0 ve Doğu Anadolu, %71,8). Söz konusu bölgelerdeki cinsiyet farklılığı indeksi, sırasıyla, %79,1 ve %77,9’dur.

İllere göre dağılım:

NOO haritasını daha ayrıntılı bir biçimde irdelemek için iller düzeyindeki dağılımları incelemek gerekir. Temel veri kaynağı olan DİE’nin 2001-2002 öğretim yılı verilerine göre, NOO’nun %75,0’ın altında olduğu 10 il şöyle sıralanmaktadır (En düşükten en yükseğe doğru):

- Çankırı: %62,6
- Bitlis: %63,6
- Gümüşhane: %63,9
- Erzincan: %67,6
- Muş: %69,4
- Tokat: %69,8
- Yozgat: %69,8
- Isparta: %70,5
- Van: %76,6
- Şanlıurfa: %74,4

Kızlarda en düşük oranlar ise; Bitlis (%54,1), Muş (%59,0), Van (%61,3), Çankırı (%63,7), ve Gümüşhane (%64,5) illerindedir. Cinsiyet farklılığı indeksinin en düşük (dolayısıyla farkın en yüksek) olduğu 3 il ise; Şırnak (%63,6), Van (%67,2) ve Hakkari (%76,3)’dir.

Ülke ya da bölge genelindeki NOO, kısa sürede hızlı değişim göstermeyebilir ise de, il düzeyindeki oranların, özellikle göçler ya da çeşitli projelerle yoğun önlemlerin alınması nedeniyle hızlı değişim gösterebileceği dikkate alınmalıdır. Bu nedenle il düzeyinde 2-3 yıl önceki NOO’na bakarak bugünü değerlendirme konusunda temkinli olunması gereği vardır. Ancak, yıllara göre il düzeyindeki verilere dayanarak eğilimleri gözleme ve buna bağlı olarak politika ve strateji geliştirme olanağı vardır.

Okullaşma oranları eğilimlerinden çıkarılabilecek sonuçlar:

- 6 yaş (okula resmi başlangıç yaşı) okullaşma oranına bakıldığında, okula başlama yaşındaki çocukların %15’inden fazlasının okula başlamadığı ya da başlayamadığı gözlenmektedir.
- 2005-2006 öğretim yılı Türkiye geneli NOO; toplam %90,5, erkekler %93,0, kızlar %87,8’dir.
- 1997-98 öğretim yılı ile karşılaştırıldığında, toplam, erkek ve kızlar bakımından NOO artmıştır. Artış oranı, kızlarda daha yüksek olmuştur (% 79,3’den % 87,8’e).
- NOO göre, sekiz yıllık eğitime geçişin ilk üç yılında sistemde büyük bir sıçrama gerçekleşmiştir. Bu sıçrama kızlarda daha yüksek olmuştur (%79,3’den %89,1’e). NOO, 2000-2001 öğretim yılında en yüksek değerine ulaşmış, 2001-2002 öğretim yılından itibaren düşme eğilimine girmiş ya da durağanlık kazanmıştır.

◆ Yüksel Kavak / Hüseyin Ergen

- 1997-2005 döneminde kızlarla erkekler arasındaki açık daralmıştır. Bu açık, oran olarak (NOO) %11.4'den %6.1'e gerilemiştir. Bir başka açıdan, 100 erkeğe düşen kız öğrenci sayısı 81.7'den 91.1'e (6-13 yaş) yükselmiştir.
- Kır-kent dağılımı açısından, kırsal kesim ve kırsal kesimdeki kız çocuklarının NOO'ları kentsel kesim ve erkeklere göre daha düşüktür.
- Bölgeler düzeyinde en düşük oranlar, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesindedir. Bu iki bölgeyi Karadeniz Bölgesi izlemektedir. İller düzeyinde bakıldığında ise, sadece Doğu ve Güneydoğu illeri değil, Karadeniz (Tokat), Orta Anadolu (Çankırı, Yozgat) ve Akdeniz Bölgesindeki (Isparta) bazı illerde de düşük oranlar dikkati çekmektedir.
- Yukarıdaki bulgular, aynı zamanda, okul dışında kalma riskinin en yüksek olduğu yerleşim türü (kır-kent), bölge ve illeri daha ayrıntılı ortaya koyması ve kızlar açısından dezavantajlı yerleşim birimlerini göstermesi açısından da dikkat çekicidir.

Tüm bu veriler, Türkiye'de, bugüne kadar tüm çağ nüfusuna yaygınlaşması gereken ilköğretim aşamasında dahi, cinsiyet, bölgesel, il ve kır-kent düzeylerinde ilköğretime katılım açısından hala önemli farklılıklar olduğunu göstermektedir. Eğitimin başlangıç aşamasındaki bu farklılıklar, aynı zamanda, dezavantajlı konumdaki çocuklar için, yaşam içindeki farklılıkların ya da eşitsizliklerin de başlangıcını oluşturmaktadır.

NOO'na ilişkin bu dağılımlar, Türkiye'deki ilköğretim çağındaki çocukların toplam, cinsiyet, kır-kent, bölgeler ve iller düzeyinde ilköğretime ne ölçüde katılım sağladıklarını yansıtmaktadır. Hiç kuşkusuz, özellikle il düzeyindeki dağılımların göçler nedeniyle değişme olasılığı bulursa da, bu dağılımlar belli bir andaki durumu yansıtması bakımından önemlidir ve eğitim planlarının, politika ve strateji geliştiricilerinin kararları için önemli ipuçları sağlayıcı niteliktedir.

4.3. Okul Dışında Kalan Çocuklar:

Yukarıdaki paragraflarda, ilköğretime erişim ve katılıma ilişkin durum ve eğilimleri yansıtan okullaşma oranları incelenmiştir. Bu göstergeler, ilköğretim yaş grubundaki çocukların ne kadarının (sayısal ve oran olarak) ilköğretime kayıt olanağı bulabildiğini yansıtır. Öte yandan, ilköğretimi yaygınlaştırmaya yönelik politika ve strateji geliştirme çalışmaları sadece bu verilerle yetinmemektedir. Aynı zamanda, söz konusu yaş grubundan okula kayıt olanağı bulamayan ve/veya kayıt olmayan ya da okul dışında kalan çocuk nüfusunun bilinmesine de gereksinim duyulmaktadır.

Türkiye'de ilköğretim yaş grubunda (6-13 yaş) olup da okul dışında kalan çocuklara ilişkin durum ve eğilimler, Tablo 6'da yıllara ve cinsiyetlere göre yer almaktadır. Bu dağılımlara göre, 2005-2006 öğretim yılında, ilköğretim yaş grubundaki (aynı zamanda zorunlu eğitim çağındaki) çocukların yaklaşık %10'unun (1 milyon 57 bin çocuk) ilköğretime kayıtlı olmadığı ya da katılmadığı anlaşılmaktadır. Bunun anlamı şudur: Bu çocukların bir bölümü ya hiç okula gitme olanağı bulamamış ya da bir süre okula devam etmiş, bir-kaç yıl okula gittikten sonra okulu yarıda bırakmıştır. Bu çocukların 666 bini kız çocuğudur (%63). Bu bulgulara göre, bugün ilköğretim yaş grubundaki 10 çocuktan yaklaşık birisi okul dışında bulunmaktadır.

Sekiz yıllık ilköğretime geçiş yılındaki (1997-98) durumla karşılaştırıldığında, 9 yıllık dönemde okul dışında kalan çocuk sayısı yaklaşık 1,5 milyondan bir milyona indirilmiştir. Okul dışında kalan çocuk sayılarına ilişkin eğilimler incelendiğinde,

Türkiye’de İlköğretime Katılım ve Okula Gidemeyen Çocuklar ◆

2000-2001 öğretim yılında 500 binler düzeyine düşen okul dışı çocuk sayısı 2002-2003 öğretim yılından itibaren yeniden yükselme eğilimine girmiştir.

Söz konusu eğilimlere cinsiyet açısından bakıldığında, gerek erkek gerekse kızlarda, okul dışında kalanların sayıları 2000-2001 öğretim yılına kadar azalmış, özellikle erkeklerde 7 bine kadar gerilemiş, bu yıldan itibaren yeniden yükselme eğilimine girmiş ve 1997-98’deki değerlerin üçte iki düzeyine yükselmiştir. Bir başka açıdan, okul dışında kalan çocuk sayısı 1997-98 öğretim yılı ile karşılaştırıldığında (1997-98=100), 2003-2004 öğretim yılında, erkeklerde 82’ye, kızlarda ise 65’e gerilemiştir.

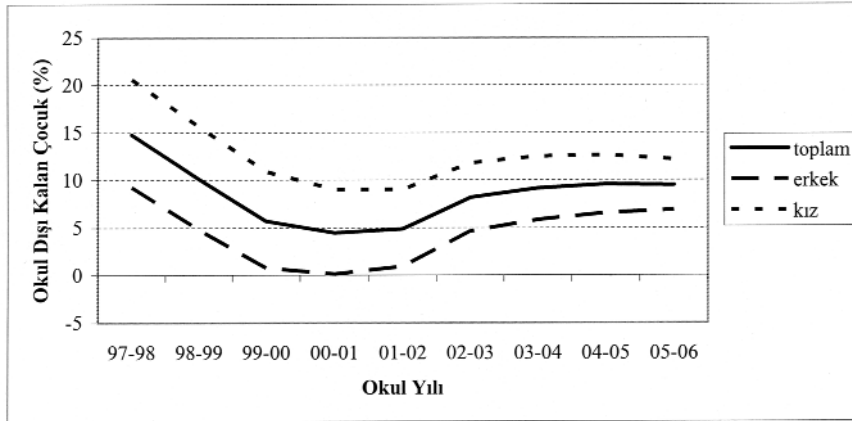
Tablo 6: İlköğretimde Okul Dışı Kalan Çocukların Dağılımı (1997-98 / 2005-06).

Öğretim Yılı	Okul Dışı Kalan Çocuklar (1000 kişi)			Okul Dışı Kalan Çocuklar (%)		
	Toplam	Erkek	Kız	Toplam	Erkek	Kız
1997-98	1.499	480	1.019	14,8	9,2	20,6
1998-99	1.026	50	776	10,1	4,8	15,6
1999-00	586	41	545	5,7	0,8	10,9
2000-01	464	7	458	4,5	0,1	9,0
2001-02	516	51	466	4,9	0,9	9,0
2002-03	875	254	619	8,2	4,7	11,8
2003-04	993	324	667	9,1	5,9	12,5
2004-05	1.054	368	683	9,6	6,6	12,6
2005-06	1.057	392	666	9,5	6,9	12,1

Kaynaklar:

- 1- DİE, *Millî Eğitim İstatistikleri: Örgün Eğitim 1997-98, 1998-99, 1999-2000.*
- 2- MEB, *Sayısal Veriler 2000-01, 2001-02, 2002-03, 2003-2004, 2004-05.* <<http://sgb.meb.gov.tr>>.
- 3- MEB, *Türkiye Eğitim İstatistikleri 2005-06.* <<http://sgb.meb.gov.tr>>.
- 4- DİE Demografi İstatistikleri Şubesi, *Yayımlanmamış nüfus projeksiyonları*, Mayıs 2004, (1997-1999).
- 5- TÜİK, *Demografi İstatistikleri Şubesi, Tek yaşlara göre nüfus projeksiyonları*, Kasım 2006. (2000-2005) <<http://www.tuik.gov.tr>>.

Not: Düzeltme faktörü kullanılmıştır. (Bknz. EK).



Şekil 5: İlköğretimde Okul Dışı Kalan Çocukların Çağ Nüfusuna Oranı (1997-98-2005-06).

Kaynak: Tablo 6.

◆ Yüksel Kavak / Hüseyin Ergen

Tablo 7, okul dışında kalan çocukların, üç farklı öğretim yılında (1997-98 ve 2002-03 ve 2005-06) hangi yaşlardaki çocuklardan oluştuğu konusunda veri sunmaktadır. Teorik olarak, okul dışında kalan çocukların, bir bölümünün hiç kayıt yaptırmayan öğrenciler bir bölümünün de okul terklerinden oluşması beklenir. Bu çerçevede, tek yaşa göre okullaşma oranları incelendiğinde (Tablo: 7), en düşük OO'nun 6 yaş ve 11+ yaşlarda olduğu gözlenmektedir. Buna göre, okul dışında kalan çocukların, ağırlıklı olarak, okula başlama yaşındaki ve beşinci sınıftan sonraki öğrenciler olduğu dikkati çekmektedir. 6 yaştaki düşük okullaşma oranı, okula geç başlama ya da resmi olarak öngörülen yaşta başlayamayanların varlığına işaret ederken, 10 yaşından sonra düşen oranların, çoğunlukla kız çocuklarındaki okul terklerinden kaynaklandığı söylenebilir. Nitekim, 10 yaşından sonra erkeklerle-kızlar arasındaki açığın giderek arttığı gözlenmektedir.

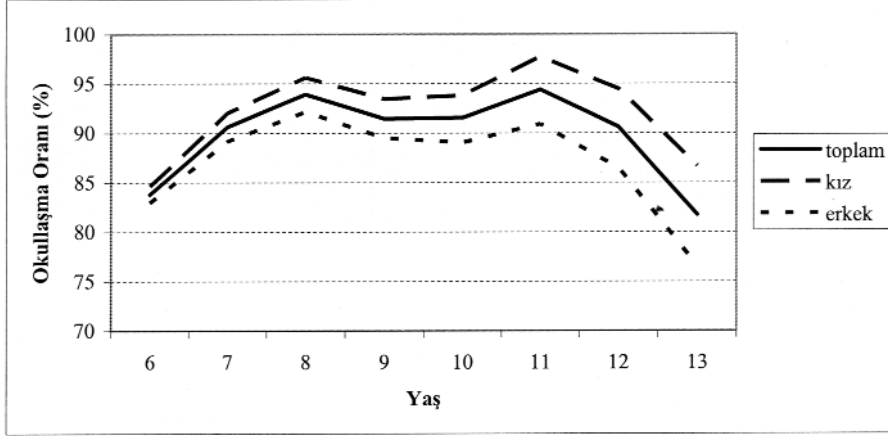
TNSA-2003 sonuçları da (s.25), benzer bulguları sunmaktadır. Söz konusu araştırma sonuçlarına göre; en fazla okul terk oranı 5. sınıf sonrasında yaşanmaktadır (%2.1). Bu oran, kırsal kesimde %2.8, kız çocuklarında %2.6'dır. Beşinci sınıftan sonra okul terk oranının en yüksek olduğu bölgeler ise, sırasıyla, Güneydoğu Anadolu (%7.0), Batı Karadeniz (%3.5) ve Kuzeydoğu Anadolu'dur (%3.3). Aynı araştırma sonuçlarına göre; kız çocuklarındaki okul terklerinin 3., 4., ve 5. sınıflarda yaygınlaşması, Batı Karadeniz'de 3. sınıf sonrasındaki %3.7 ve İstanbul'da 2. sınıf sonrasındaki %2.2'lik terk oranları dikkati çekmektedir.

Tablo 7 : İlköğretimde Tek Yaşlara Göre Net Okullaşma Oranları

	1997-98*			2002-03			2005-05		
	Toplam	Erkek	Kız	Toplam	Erkek	Kız	Toplam	Erkek	Kız
6 yaş	84,5	87,2	81,7	81,3	83,3	79,1	83,8	84,6	82,9
7 yaş	97,0	100,3	93,6	88,7	91,2	86,2	90,6	92,0	89,2
8 yaş	98,3	101,3	95,1	95,4	97,9	92,8	93,9	95,6	92,1
9 yaş	99,7	102,1	97,2	94,6	97,1	92,0	91,4	93,4	89,5
10 yaş	95,8	99,6	91,9	93,5	96,5	90,5	91,5	93,8	89,0
11 yaş	77,4	86,2	68,1	94,6	98,7	90,3	94,4	97,7	90,9
12 yaş	67,3	77,7	56,3	92,9	98,1	87,6	90,6	94,4	86,5
13 yaş	60,5	70,0	50,6	87,1	93,8	80,0	81,7	86,7	76,6

Kaynaklar:

- 1- DİE, *Milli Eğitim İstatistikleri: Örgün Eğitim 1997-98*.
 - 2- MEB, *Sayısal Veriler 2002-03*. <<http://sgb.meb.gov.tr>>.
 - 3- MEB, *Türkiye Eğitim İstatistikleri 2005-06*. <<http://sgb.meb.gov.tr>>.
 - 4- DİE Demografi İstatistikleri Şubesi, *Yayımlanmamış nüfus projeksiyonları*, Mayıs 2004, (1997-99).
 - 5- TÜİK, Demografi İstatistikleri Şubesi, *Tek yaşlara göre nüfus projeksiyonları*, Kasım 2006. (2000-05) <<http://www.tuik.gov.tr>>.
- * 100,0'in üzerine çıkılması, bu yıla ilişkin verilerde tutarsızlık olduğuna işaret etmektedir.



Şekil 5: İlköğretime Tek Yaşlara Göre Net Okullaşma Oranları (2005-06).

Kaynak: Tablo 7.

Okul dışında kalan çocukların kompozisyonu:

Okul dışında kalan çocukların genel kompozisyonu hakkında bir fikir vermesi açısından, aşağıdaki dağılımdan söz edilebilir:

- Kırsal kesimde daha yüksek oranlar,
- Yaklaşık üçte ikisi kız çocuğu,
- 6-7 yaş ve 11 yaşın üzerindeki çocuklar daha fazla,
- Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki çocukların okuldan yoksun kalma olasılığı daha yüksek. Bununla birlikte, Karadeniz ve Orta Anadolu'daki bazı illerde de yüksek oranlar (Tokat, Çankırı, Yozgat),
- Çalışan çocuklar (TÜİK, Temmuz 2002; okula devam etmeyen çocuklardan 341 bini -112 bini kentsel kesimde- çeşitli ekonomik faaliyet kollarında çalışmaktadır. TÜİK, Mart 2003; 12-14 yaşındaki 469 bin çocuk istihdam halinde görünüyor).
- Özürlü çocuklar (TÜİK, Temmuz 2004; 5-14 yaş grubunda 253 bin özürlü çocuk bulunmaktadır. Özel eğitim gören çocuk sayısı ise 21 bindir. Yaklaşık %8'i eğitime erişebilmiştir).
- Kentsel kesimlerin yoksul semtlerindeki çocuklar,
- Sokak çocukları (Sayısal tahmin yok),
- Göçer çocukları (Sayısal tahmin yok).

5. Sonuç ve Öneriler

Ülkemiz, zorunlu eğitim çağındaki çocuklarının temel eğitim hakkını sağlama konusunda özellikle 1990'ın başlarından bu yana kapsamlı bir atılıma girmiştir. Bu atılım sonucunda önemli bir mesafe alınmıştır. Ancak gelinen noktada, zorunlu eğitim yaş grubundaki tüm çocukların eğitime kavuşturulması hedefine henüz ulaşılamamış, kız çocukları daha fazla ihmal edilmiştir. Geriye yaklaşık %10'luk bir hedef kitle kalmıştır. Bu kitlenin (özellikle çalışan çocuklar, sokak çocukları, göçer aile çocukları, özürlü çocuklar, kentsel ve kırsal kesimdeki yoksul aile çocukları vb.) eğitime kavuşturulmasının diğer gruplardan daha güç ve maliyetinin daha yüksek olması beklenir.

Neler yapılabilir:

- **Kurumlar arası ortaklıklarını geliştirmek ve güçleri birleştirmek:** Millî Eğitim Bakanlığı, çocuk ve eğitimle doğrudan ya da dolaylı olarak ilişkili kamu kurumları (Çalışma Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, SHÇEK, GAP İdaresi, yerel yönetimler vb.), sivil toplum örgütleri ve çocuklarla ilişkili uluslararası örgütleri (UNICEF, ILO vb.) bir araya getirme ve ortaklıklarını geliştirmelidir,
- **Okul dışındaki grupları tanımlamak:** Okul dışında kalan çocukların hangi gruplardan oluştuğu ve bu grupların özellikleri, gereksinimleri, her bir gruptaki çocukların sayısı analiz edilmeli ve her bir grup için ayrı proje geliştirilmelidir. Ancak böyle bir yaklaşımla her grup için ayrı müdahale stratejileri geliştirilebilir.
- **Kampanyalar:** Halkı eğitim konusunda bilinçlendirme kampanyaları yürütme ve bu kampanyalara toplumun tüm kesimlerinin (Politikacı, sanatçı, sporcu, işveren, işçi vb.) katılımını sağlama.
- **Maliyetlerin azaltılması:** Ailelere düşen maliyetleri azaltma, doğrudan destekleri artırma (Kıyafet, kitap-kırtasiye, beslenme, sağlık, ulaşım, yatılılık vb.)
- Okulları çocuklar için çekici hale getirme ve “*çocuk dostu okul*” anlayışını yaygınlaştırma,
- Eğitim programlarının esnekliğini ve güncel yaşamda yararlı olmasını sağlama,
- Okul öncesi eğitime ağırlık verme ve okul öncesinde en az bir yıllık eğitimi (ana sınıfını) kural haline getirme
- Ana-babalara yönelik okuma –yazma kampanyalarını sürdürme,
- Esnek okul takvim ve saatlerinin uygulanması,
- Sadece sayısal boyuta değil, öğrenme başarılarına odaklanma.

Kaynakça

- AKILLIOĞLU, Tekin. (1995). **İnsan Haklarının Korunması Alanında Uluslararası Temel Belgeler.** (Genişletilmiş 3. Basım). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- AKYÜZ, Emine. (2001). “*Çocuk Hakları Sözleşmesinin Temel İlkeleri Işığında Çocuğun Eğitim Hakkı*”, **Millî Eğitim**, Yaz 2001, Sı:151, ss.3-24.
- BALCI, Ali ve diğerleri. (2002). **İlköğretim Okullarının Sosyal Etkilerinin Değerlendirilmesi Araştırması.** Ankara: MEB (Projeler Koordinasyon Merkezi Başkanlığı Temel Eğitim Projesi) ve Ankara Üniversitesi.
- BAŞARAN, İbrahim Ethem. (1974). **Türkiye'nin Zorunlu Öğrenim Sorunları ve Çözüm Yolları.** Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi.
- BAYKUL, Yaşar ve diğerleri. (2002). **İlköğretim Okullarının Kurumsal Değerlendirilmesi Araştırması.** Ankara: MEB (Projeler Koordinasyon Merkezi Başkanlığı Temel Eğitim Projesi) ve Başkent Üniversitesi.
- CHOWDHURY, A. Mushtaque R., NATH, Samir R. ve CHOUDHURY, Rasheda K. (2002). “*Enrolment at Primary Level: Gender Difference Disappears in Bangladesh*,” **International Journal of Educational Development**, Vol. 22(2), ss. 191-203.
- COLCLOUGH, Christopher, ROSE, Pauline ve TEMBON, Mercy. (2000). “*Gender Inequalities in Primary Schooling: The Roles of Poverty and Adverse Cultural Practice*,” **International Journal of Educational Development**, Vol. 20(1), ss. 5-27.
- DPT. **Beş Yıllık Kalkınma Planları .**
- ERGEN, Hüseyin. (2003). **Türkiye’de Çocukların Eğitime ve İşgücüne Katılımını Etkileyen Faktörler.** Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi.
- ERGEN, Hüseyin. (2004). “*Türkiye’de Kamu Eğitim Harcamalarının Ulusal Ekonomideki Payı*,” **Eğitim Araştırmaları Dergisi**, Cilt 4(15), 143-154.

- FUNKHOUSER, Edward. (1999). “Cyclical Economic Conditions and School Attendance in Costa Rica,” **Economics of Education Review**, Vol. 18(1), 31-50.
- GÜLMEZ, Mesut. (1994). **İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi**. Ankara: TODAİE Yayınları.
- HANDA, Sudhanshu. (2002). “Raising Primary School Enrolment in Developing Countries: The Relative Importance of Supply and Demand,” **Journal of Development Economics**, Vol. 69(1), 103-128.
- HANNUM, Emily. (2001). “Who Goes to School? Educational Stratification by Gender, Caste, and Ethnicity in Nepal,” **Comparative Education Review**, Vol. 45 (3), ss. 354-378.
- HANNUM, Emily. (2003). “Poverty and Basic Education in Rural China: Villages, Households, and Girls’ and Boys’ Enrollment,” **Comparative Education Review**, Vol. 47(2), 141-159.
- ILON, Lynn. (1998). “The Effects of International Economic Trends on Gender Equity in Schooling,” **International Review of Education**, Vol. 44(4), ss. 335-356.
- KAVAK, Yüksel. (1997). **Dünyada ve Türkiye’de İlköğretim**. Ankara: PEGEM.
- KAVAK, Yüksel. (1998). “İlköğretimde Okullaşma Oranları ve Okul Dışında Kalan Çocuklar,” **Eğitim Yönetimi**, Cilt: 3 (2), ss. 219-227.
- MEB. (değişik yıllar). **Sayısal Veriler** (2000-01 ... 2003-04). Ankara: MEB APK Kurulu Başkanlığı.
- OECD. (2004). **Education at a Glance 2004: OECD Indicators**. Paris: CERI.
- PSACHAROPOULOS, George. (1997). “Child Labor versus Educational Attainment: Some Evidence from Latin America,” **Journal of Population Economics**, Vol. 10(4), ss. 377-386.
- STROMQUIST, Nelly P. (1997). “Gender Sensitive Educational Strategies and Their Implementation,” **International Journal of Educational Development**, Vol. 17(2), pp. 205-214.
- TANSEL, Aysit. (2002) “Determinants of School Attainment of Boys and Girls in Turkey: Individual, Household and Community Factors,” **Economics of Education Review**, Vol. 21(5), pp. 455-470.
- THOMAS, Duncan, BEEGLE, Kathleen, FRANKENBERG, Elizabeth, SIKOKI, Bondan, STRAUSS, John ve TERUEL, Graciela. (2004). “Education in a Crisis,” **Journal of Development Economics**, Vol. 74(1), ss. 53-85.
- TNSA-2003. (2004) **Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması-2003**. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Sağlık Bakanlığı Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü, DPT ve Avrupa Birliği, Ankara..
- TÜİK (2004). **Türkiye Özürlüler Araştırması 2002**. Ankara: DİE ve Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı..
- TÜİK. (2002). **Çocuk İşgücü 1999**. Ankara: Temmuz 2002.
- TÜİK. (2004). “Nüfus ve Kalkınma Göstergeleri”. <http://nkg.die.gov.tr/goster.asp?aile=3>. 22 Mayıs 2004.
- TÜİK. (2005). **2000 Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri**. Ankara: DİE Matbaası.
- TÜİK. (değişik yıllar). **Millî Eğitim İstatistikleri: Örgün Eğitim**. (1997-98, 1998-99, 1999-00, 2000-01, 2001-02).
- TÜİK. Yayınlanmamış Nüfus Projeksiyonları (Mayıs 2004 ve Kasım 2006).
- UNDP. (değişik yıllar) **Human Development Report 1996, 1998, 2003, 2006**. Oxford.
- UNESCO. (2000). **Final Report**, World Education Forum 26-28 April 2000, Dakar, Senegal.
- UNESCO. (2001). **2001 Monitoring Report on Education for All**. Paris: Ekim 2001.
- UNICEF. (1990). **Herkes İçin Eğitim Dünya Beyannamesi ve Temel Öğrenme İhtiyaçlarının Karşlanması Hareket Çerçevesi**. 5-9 Mart 1990. Jomtien, Tayland. Ankara: UNICEF Türkiye Temsilciliği.
- UNICEF. (2004). **Dünya Çocuklarının Durumu 2004**. UNESCO.
- ZIMMERMAN, Frederick J. (2001). “Determinants of School Enrollment and Performance in Bulgaria: The Role of Income Among the Poor and Rich,” **Contemporary Economic Policy**, Vol. 19 (1), ss.87-98.

**EK 1:
DÜZELTME FAKTÖRÜ**

Tablo E : İlköğretimde Net Okullaşma Oranı Hesaplamasında Kullanılan Düzeltme Faktörü.

Öğretim Yılı	Düzeltme Faktörü*		
	Toplam	Erkek	Kız
MEB	90,2	93,4	86,9
1997-98	42.502	23.362	19.140
1998-99	51.781	29.032	22.749
1999-00	51.064	28.896	22.168
2000-01	51.197	29.212	21.985
2001-02	67.819	36.917	30.902
2002-03	93.223	47.133	46.090
2003-04	74.849	40.972	33.877
2004-05	89.888	48.653	41.235
2005-06	83.759	45.756	38.003

* İlköğretim yaş grubunda olup liseye kayıtlı olan öğrenci sayıları.

**EK 2:
TANIMLAR**

Brüt okullaşma oranı (BOO): Yaşlarının o eğitim kademesiyle ilişkili olup olmadığına bakılmaksızın, belli bir eğitim kademesine kayıtlı öğrenci sayısının, o eğitim kademesiyle ilişkili yaş grubu nüfusuna oranıdır (UNDP, 1996:220). Bu tanım ilköğretim kademesi açısından ele alındığında, ilköğretime kayıtlı toplam öğrenci sayısının (yaşları ne olursa olsun) ülkenin ilköğretim çağındaki toplam çocuk nüfusuna oranıdır.

$$\text{İlköğretimde Brüt Okullaşma Oranı} = \frac{[(\text{İlköğretime Kayıtlı Toplam Öğrenci Sayısı}) / (6-13 Yaş Grubu)] \times 100}{}$$

Net okullaşma oranı (NOO): Belli bir eğitim kademesine kayıtlı öğrencilerden, o eğitim kademesiyle ilişkili yaş grubu içinde bulunanların, yine o eğitim kademesiyle ilişkili yaş grubu nüfusuna oranıdır (UNDP, 1996:220). İlköğretim açısından ele alındığında, ilköğretim çağındaki çocuklardan (6-13 yaş nüfusu) ilköğretim kurumlarına kayıtlı olanların (6-13 yaş öğrenci) yüzdesidir.

$$\text{İlköğretimde Net Okullaşma Oranı} = \frac{(6-13 Yaş Grubu Öğrenci Sayısı) / [(6-13 Yaş Grubu Nüfusu) - (Düzeltme Faktörü)] \times 100}{}$$

İlköğretimde Okul Dışı Kalan Çocuk Sayısı: İlköğretim kademesinin tanımlı çağında olup okula kayıtlı olmayan çocukların sayısı.

$$\text{Okul Dışı Kalan Çocuklar Sayısı} = [(6-13 Yaş Grubu Nüfusu) - (Düzeltme Faktörü)] - (6-13 Yaş Grubu Kayıtlı Öğrenci Sayısı)$$

Düzeltme Faktörü: İlköğretim yaş grubundaki (6-13 yaş) çocuklardan liseye kayıtlı olanlar.

Eğitimde Cinsiyet Farklılığı İndeksi (ECFİ): Kız çocuklarına ilişkin BOO'nun erkek çocuklara ilişkin BOO'ya oranıdır. İndeksin yükselmesi, kız ve erkekler arasındaki açığın azalmasına işaret eder.

$$ECFİ = (Kız BOO / Erkek BOO) \times 100$$

PRIMARY SCHOOL ENROLMENT AND OUT-OF-SCHOOL CHILDREN IN TURKEY*

Yüksel KAVAK**

Hüseyin ERGEN***

Abstract

The purpose of this study is to bring light to primary enrolment rates and trends of the compulsory-school-age-children and the numbers of out-of-school children; and depending on these evidence to make an assessment about the extent that children enjoy their education right. It is concluded that, so far the goal of universalization of compulsory education has not been attained yet; and the results show that girls have been more ignored. Recommendations have been generated for inclusion of the remaining target group, coinciding roughly 10% (especially children at labour, street children, migrants, handicapped children, deprived children in both rural and urban areas), which is expected to be more difficult and costly.

Key Words: Primary education, compulsory education, net enrolment ratio, gross enrolment ratio, out-of-school children, gender gap in primary education

* This article is an updated version of the paper presented in Symposium “New Horizons in Education II: Education Right and Out-of-School Children” held in December 3-4, 2004 in Ankara. The data related to population projections has been updated by TURKSTAT; and new enrolment data has been available from MONE; hence enrolment rates that took place in the paper from 2000 henceforth were changed in this article.

** Prof. Dr.; Hacettepe University Faculty of Education

*** Assist. Prof.; Mersin University Faculty of Education